

УДК 373.2(477),196/200”(043.3)

ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ ОСНОВНОГО МАСИВУ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДИСЕРТАЦІЙ ІЗ ПИТАНЬ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ (1960 Р. – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Саяпіна С.А.

Державний вищий навчальний заклад
«Донбасський державний педагогічний університет»

У статті проаналізовано тематичні напрями наукових досліджень у галузі дошкільної дидактики означеного періоду. Визначено проблеми: теоретичні проблеми навчання, формування початкових математичних уявлень, розвиток мовлення, методи і форми організації навчання, дидактична гра, малювання, аплікація, ліплення, навчання рухів, заняття як форма організації навчання, методика навчання іноземної мови, навчання елементів письма, навчання грамоти, ознайомлення з явищами природи, звукова культура мовлення, творча діяльність. Зазначено, що взаємозв'язок теорії та практики призвів до створення прогресивних нових наукових теорій і розвитку практики на науковій основі.

Ключові слова: дошкільна дидактика, проблеми, публікації, дисертації, наукові дослідження.

Постановка проблеми. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. зазначено, що сучасна філософія освіти, оновлена стратегія її реформування вимагають принципово нових наукових досліджень, обґрунтованого та послідовного запровадження передових науково-педагогічних технологій, раціональних й ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності у сфері освіти. Своєчасним у цьому контексті є пошук шляхів удосконалення процесу організації та проведення наукових досліджень із дошкільної дидактики.

Одержання відповіді на сучасні питання дошкільної дидактики пов'язане зі вдумливим осмисленням минулого, об'єктивною оцінкою історичних реалій, вивченням історичних коренів, використанням накопиченого досвіду з метою розуміння новітніх педагогічних феноменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дошкільна дидактика порівняно молода наука. Але її загальнотеоретичні і практичні основи мають дуже глибокі корені. Визначенню окремих категорій як науки (об'єкта, предмета, мети, завдань, методологічних засад, принципів, методів вивчення особистості дошкільника) присвячені праці вітчизняних (Л. Артемова, А. Богуш, З. Борисова, Н. Георгян, О. Запорожець, В. Зінченко, Н. Кирста, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманська, Д. Струнікова та ін.) і зарубіжних (Т. Бабаєва, С. Баранов, Л. Болотіна, С. Козлова, Т. Комарова, М. Крулехт, Т. Кулікова, О. Солнцева, В. Тітов та ін.) авторів.

Мета статті. Проаналізувати тематичні напрями основного масиву публікацій та дисертацій із питань навчання дітей дошкільного віку (1960 р. – початок ХХІ століття).

Виклад основного матеріалу. Кількісними та якісними характеристиками для нашого аналізу були показники захищених дисертацій, опублікованих книг та статей щодо навчання дітей дошкільного віку.

У таблиці 1 наведено загальні відомості про тематику надрукованих книг і статей та захищених у 1960–1969 рр. дисертацій з проблем навчання дітей дошкільного віку. Найбільша активність у розробці питань дошкільної дидактики була притаманна В. Аванесовій, В. Байковій, Г. Биковій, А. Богуш, Л. Венгеру, Н. Ветлугіній,

П. Гальперіну, В. Гербовій, О. Грибановій, І. Гусаровій, Т. Дмитренко, С. Збандуто, Р. Казаковій, Т. Комаровій, С. Косаковській, В. Коник, Л. Князевій, З. Лебедевій, Г. Леушеній, О. Лещенко, К. Назаренко, Д. Ніколенко, Н. Орлановій, Н. Савельєвій, О. Соловійовій, Т. Тарунтаєвій, З. Фуртерман, О. Янковській, Н. Яришевій та ін.

Таблиця 1
Тематика основного масиву публікацій та дисертацій з питань навчання дітей дошкільного віку в 1960–1969 рр.

Тематика робіт	Кількість робіт		
	дисертації	книги	статті
Теоретичні проблеми навчання		1	4
Формування початкових математичних уявлень	1	6	31
Розвиток мовлення	4	7	28
Методи і форми організації навчання			1
Дидактична гра		3	12
Малювання		1	17
Аплікація		1	3
Ліплення		1	3
Навчання рухів		1	8
Заняття як форма організації навчання			15
Методика навчання іноземної мови			11
Навчання елементів письма			3
Навчання грамоти			16
Ознайомлення з явищами природи			9
Звукова культура мовлення			3
Творча діяльність			4
Разом:	5	21	168
Усього:		194	

У цей період захистили свої кандидатські дисертації та надрукували наукові роботи такі відомі науковці, як В. Коник (розвиток словника молодшого дошкільника), З. Лебедева (формування початкових математичних уявлень у

дітей молодшого і середнього дошкільного віку), Н. Орланова (навчання дошкільників творчої розповіді), О. Янковська (дидактичні ігри природничого змісту в закріпленні знань старших дошкільників на занятті).

Найбільшу кількість публікацій було присвячено питанням навчання дітей дошкільного віку основних рухів, грамоти в дитячому садку, лічби, малювання. Активно розпочалася плідна експериментальна робота в Науково-дослідному інституті дошкільного виховання щодо організації і змісту навчання дітей дошкільного віку (Р. Жуковська, О. Запорожець, Т. Маркова, М. Поддяков, О. Усова). Більшість праць присвячено основній формі організації навчання в дитячому садку – заняттю. До особливостей розробки проблеми методів навчання необхідно віднести те, що увагу фахівців спрямовано переважно на окремі методи навчання або використання окремих видів діяльності – предметами їхніх досліджень були: дидактичні ігри, ігри-заняття, використання навчальних картин, картинок.

Проблема заняття, судячи за кількістю публікацій, була однією з головних дидактичних проблем цього періоду. Аналіз тематики публікацій та дисертацій свідчить, що досліджувалися різні аспекти цієї значної проблеми – організація, підготовка, умови, структура, види, тривалість. О. Усова одна з перших висунула положення про необхідність системи знань і вмінь для дошкільнят, причому такої системи, у якій істотну роль відіграють загальні знання, що відображають прості закономірності й залежності між явищами реального світу [4].

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, свідчить, що загальна кількість публікацій з проблем

навчання в 1969–1984 рр. порівняно з 60-ми рр. ХХ століття збільшилась.

Тематика публікацій та дисертацій (формування системи понять про час, величину предметів у дітей старшого дошкільного віку, елементарних знань про техніку, навчання дітей малювання, грамоти, особливості класифікації геометричних фігур дітей старшого дошкільного віку, навчання дітей дошкільного віку, виховання в процесі навчання на заняттях у дитячому садку, засвоєння дітьми дошкільного віку двох мов, навчання дошкільників російської мови, системність та послідовність у навчанні старших дошкільників спостереження, психологічна готовність до навчання в школі, формування пізнавальних здібностей у процесі навчання, навчання лазіння, повзання) свідчить, що зберігалася увага науковців і освітян-практиків до різних аспектів навчання дітей дошкільного віку.

Наведені в таблиці 2 кількісні показники підтверджують, що увагу науковців було розподілено більш рівномірно між окремими дидактичними проблемами.

Аналіз даних, наведених у таблиці 3, свідчить, що загальна кількість книг з проблем навчання в 1984–1991 рр. порівняно з попереднім періодом зменшилась вдвічі.

Отримані під час дослідження факти свідчать, що тематична структура наукових досліджень і публікацій майже не відрізнялася від структури періоду 1969–1984 рр. Провідними науковими проблемами, яким присвячено значну кількість публікацій, були: формування початкових математичних уявлень дітей дошкільного віку, навчан-

Таблиця 2
Тематика основного масиву публікацій та дисертацій з питань навчання дітей дошкільного віку в 1969–1984 рр.

Тематика робіт	Кількість робіт		
	дисертації	книги	статті
Теоретичні проблеми навчання		5	29
Формування початкових математичних уявлень	1	4	57
Розвиток мовлення	1	1	24
Методи і форми організації навчання			15
Дидактична гра		3	18
Малювання		1	11
Аплікація		2	1
Ліплення			8
Навчання рухів		2	27
Заняття як форма організації навчання		3	21
Методика навчання іноземної мови			10
Навчання елементів письма		1	3
Навчання грамоти		2	3
Ознайомлення з явищами природи	3	2	21
Звукова культура мовлення		1	11
Творча діяльність			4
Разом:	5	27	263
Усього:		295	

Таблиця 3
Тематика основного масиву публікацій та дисертацій з питань навчання дітей дошкільного віку в 1984–1991 рр.

Тематика робіт	Кількість робіт		
	дисертації	книги	статті
Теоретичні проблеми навчання	2	5	14
Формування початкових математичних уявлень			24
Розвиток мовлення	1		8
Методи і форми організації навчання			5
Дидактична гра			6
Малювання	2		16
Аплікація			3
Ліплення			2
Навчання рухів	2	1	20
Заняття як форма організації навчання		1	18
Методика навчання іноземної мови			
Навчання елементів письма			1
Навчання грамоти			1
Ознайомлення з явищами природи	4		14
Звукова культура мовлення			2
Творча діяльність	2		2
Разом:	13	7	136
Усього:		156	

ня рухів, малювання, заняття як форма організації навчання, ознайомлення з явищами природи.

Науковці розглядали питання змісту та організації навчання дітей дошкільного віку дошкільників: дидактичні умови розвитку зв'язного мовлення (А. Зимульдінова), формування готовності дошкільників до навчання (Н. Коленцева), музично-дидактичні ігри як засіб сенсорного виховання дітей 4-7 років (Е. Костіна), формування системи уявлень про час у дітей (К. Назаренко), заняття з фізичної культури в дитячому садку, організація роботи в підготовчій до школи групі, підвищення рухової активності старших дошкільників на заняттях (Е. Вільчковський), фізкультурні заняття на повітрі (В. Фролов, Г. Юрко), навчання дітей сприймати художню літературу (В. Андросова), використання на заняттях проблемно-практичних ситуацій (О. Анищенко), поєднання фронтальних та індивідуальних форм (Л. Артемова), навчання зображувальної діяльності (Л. Блащук), навчання звукового аналізу мови (А. Богуш), індивідуальний підхід до дітей на заняттях (Р. Буре), навчання основних рухів (О. Вавілова), єдність навчання та розвитку творчості на заняттях із зображувальної діяльності (Г. Григор'єва), особливості організації навчання в різновіковій групі (Г. Давидчук), навчання старших дошкільників доглядати з кімнатними рослинами (В. Дуброва), навчання дітей малювання (Т. Зубарова) тощо.

Кількісні показники, що характеризують функціонування теорії навчання, підтверджують, що 1984–1991 рр. стали часом, у який отримали продовження тенденцій попередніх десятиріч.

У 1991–2001 рр. порівняно з попереднім етапом суттєво зменшилась кількість статей і суттєво збільшилась кількість дисертацій з проблем навчання дітей дошкільного віку. Ми проаналізували тільки кількість статей та публікацій безпосередньо в українських наукових, науково-методичних виданнях.

Аналіз тематики наукових публікацій (див. табл. 4) свідчить, що відбулися зміни в структурі та спрямованості дидактичних досліджень. Більше ніж удвічі зросла кількість дисертаційних робіт, дещо зменшилась кількість монографій з проблем навчання дітей дошкільного віку. Найбільш яскравою тенденцією розвитку теорії навчання дітей дошкільного віку стала переорієнтація значної кількості наукових досліджень з локальних тем на вирішення більш масштабних завдань, пов'язаних з розробкою методів та форм навчання дітей.

У цей час А. Богуш, Е. Вільчковський, Т. Степанова надрукували монографії, присвячені методикам навчання дітей дошкільного віку (методика навчання української мови в дошкільних закладах, методика навчання рухів, диференційоване навчання дітей дошкільного віку математики) [1; 2; 3].

У 1991–2001 рр. з'явилася значна кількість робіт, присвячених моделюванню процесу навчання дітей дошкільного віку з вирішення певного освітнього завдання. Значними в тематичній структурі дидактичних досліджень були зміни в кількості публікацій, спрямованих на забезпечення засвоєння дітьми знань, умінь, навичок. Дисертанти та науковці досліджували проблеми формування початкових математичних уявлень, уявлень про історію України, знань про навко-

Таблиця 4

Тематика основного масиву публікацій та дисертацій з питань навчання дітей дошкільного віку в 1991–2001 рр.

Тематика робіт	Кількість робіт		
	дисертації	книги	статті
Теоретичні проблеми навчання	6	2	8
Формування початкових математичних уявлень	5	2	14
Розвиток мовлення	6	2	7
Методи і форми організації навчання			4
Дидактична гра			4
Малювання			3
Аплікація			2
Ліплення			3
Навчання рухів	4	2	9
Заняття як форма організації навчання	1	1	5
Методика навчання іноземної мови	1		2
Навчання елементів письма	1		3
Навчання грамоти			1
Ознайомлення з явищами природи	1		6
Звукова культура мовлення			
Творча діяльність	1		2
Разом:	26	9	73
Усього:	108		

лишне середовище. Вони розглядали також проблему формування готовності до навчання в школі, використання моделей у формуванні знань про час у дошкільників 5-7 років, формування інтелектуальних умінь, зв'язного мовлення, екологічної грамотності, фізичної підготовленості.

Зазначимо, що помітно зросла увага науковців і вихователів-практиків до проблеми змісту дошкільної освіти. Новими для дошкільної дидактики стали проблеми змісту елементів екологічної та економічної освіти дітей дошкільного віку.

Загальними особливостями розвитку дидактичних досліджень у цей період є збереження тенденції, переважної орієнтації досліджень на проблеми форм та засобів навчання дітей дошкільного віку, формування в процесі навчання певних особистісних властивостей дітей дошкільного віку, формування в них знань, умінь і навичок. Розпочалося новий період у розвитку вітчизняної дошкільної дидактики, головною рисою якого стало більш системне охоплення дослідженнями проблем навчання дітей дошкільного віку.

У таблиці 5 наведено відомості про тематику надрукованих книг і статей та захищених дисертацій у 2001–2010 рр. з проблем навчання дітей дошкільного віку.

На початку XXI століття провідними темами статей, книг, дисертацій, присвячених питанням навчання дітей дошкільного віку, були: особистісно зорієнтоване навчання, дошкільна лінгводидактика, формування мовленнєвої активності в процесі навчання англійської мови, елементарної математичної компетентності, діалогічних умінь, умінь усного спілкування англійською мовою, мотивації до занять фізичною культурою,

Таблиця 5
Тематика основного масиву публікацій та дисертацій з питань навчання дітей дошкільного віку у 2001–2010 рр.

Тематика робіт	Кількість робіт		
	дисертації	книги	статті
Теоретичні проблеми навчання	4	8	10
Формування початкових математичних уявлень	2	1	4
Розвиток мовлення	18	8	55
Методи і форми організації навчання			12
Дидактична гра			14
Малювання		1	12
Аплікація		1	13
Ліплення		1	3
Навчання рухів	4		11
Заняття як форма організації навчання		2	16
Методика навчання іноземної мови	2		22
Навчання елементів письма			2
Навчання грамоти			2
Ознайомлення з явищами природи	1	1	8
Звукова культура мовлення			1
Творча діяльність			2
Разом:	31	23	187
Усього:	241		

логічно-математичних понять, навчання розповідання, суфіксального творення іменників і прикметників, складання розповідей-роздумів, збагачення словника, коригування мовлення, сучасне заняття в дошкільному закладі, природничо-математична освіта дітей, освітній простір дошкільного навчального закладу, методика викладання образотворчого мистецтва в дошкільному навчальному закладі.

У дисертаціях науковці розглядали проблеми: розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві, зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності, формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалі морфології і словотворення).

Висновки і пропозиції. Отже, проведений аналіз спрямованості наукових досліджень у галузі дошкільної дидактики означеного періоду дозволив виділити проблеми: теоретичні проблеми навчання, формування початкових математичних уявлень, розвиток мовлення, методи і форми організації навчання, дидактична гра, малювання, аплікація, ліплення, навчання рухів, заняття як форма організації навчання, методика навчання іноземної мови, навчання елементів письма, навчання грамоти, ознайомлення з явищами природи, звукова культура мовлення, творча діяльність.

У досліджуваній період взаємозв'язок теорії та практики призвів до створення прогресивних нових наукових теорій і розвитку практики на науковій основі.

Список літератури:

1. Богуш А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах / А.М. Богуш. – К.: Вища школа, 1993. – 327 с.
2. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Е.С. Вільчковський. – Львів: ВНТЛ, 1998. – 336 с.
3. Степанова Т.М. Диференційоване навчання дітей дошкільного віку математики (різномірні програми) / Т.М. Степанова. – Миколаїв, 1997. – 208 с.
4. Усова О.П. Заняття в дитячому садку / О.П. Усова // Дошкільне виховання. – 1952. – № 9. – С. 3-13.
5. Evtukh M., Sayapina S. Trends of the scientific researches in the sphere of methods of preschool education (1960s – the beginning of the 21st century) / Mykola Evtukh, Svitlana Sayapina / Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць / Гол. редактор Г.П. Шевченко. – Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – Вип. 2(71). – С. 53-67.

Саяпина С.А.

Государственное высшее учебное заведение
«Донбасский государственный педагогический университет»

ТЕМАТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОСНОВНОГО МАССИВА ПУБЛИКАЦИЙ И ДИССЕРТАЦИЙ ПО ВОПРОСАМ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (1960 Г. – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Аннотация

В статье проанализированы тематические направления научных исследований в области дошкольной дидактики указанного периода. Определены проблемы: теоретические проблемы обучения, формирования начальных математических представлений, развитие речи, методы и формы организации обучения, дидактическая игра, рисование, аппликация, лепка, обучение движений, занятие как форма организации обучения, методика обучения иностранному языку, обучение элементам письма, обучения грамоте, ознакомление с явлениями природы, звуковая культура речи, творческая деятельность. Отмечено, что взаимосвязь теории и практики привела к созданию прогрессивных новых научных теорий и развития практики на научной основе.

Ключевые слова: дошкольная дидактика, проблемы, публикации, диссертации, научные исследования.

Saiapina S.A.

State Higher Educational Institution
«Donbas State Teacher's Training University»

**THEMATIC TRENDS OF BASIC ARRAY OF PUBLICATIONS AND THESES
ON ISSUES OF TEACHING CHILDREN OF PRESCHOOL AGE
(THE 1960S – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)**

Summary

The article analyses the thematic trends of the scientific researches in the area of preschool didactics of the period stated. The following problems are defined: theoretical problems of teaching, forming of elementary mathematic notions, developing speech skills, methods and forms of organizing the teaching process, didactic games, drawing, appliqué, modelling, teaching how to move, classes as a form of organizing the training, teaching methods of a foreign language, teaching the elements of writing, teaching to read and write, acquainting with the phenomena of nature, sound speech culture, creative activities. It is noted that the tie between theory and practice has led to creating new scientific theories and developing scientifically based practice.

Keywords: preschool didactics, problems, publications, theses, scientific researches.